

ОЦІНКА В.І. ЛЕНІНИМ І ЙОГО ПРИБІЧНИКАМИ
ПОЛІТИКИ НЕПУ

У статті здійснено спробу аналізу та переосмислення основних підходів В.І. Леніна та його прибічників щодо непу; зокрема, розглянуто погляди «євроромантиків» на необхідність запровадження на початку 1920-х рр. у країні нової економічної політики.

Ключові слова: нова економічна політика, В.І. Ленін, «євроромантики», марксистський напрям, натуральний продовольчий податок, селянство, соціалістична революція.

Актуальність досліджень історіографічних проблем, насамперед, фінансово-економічних змін в УСРР в умовах непу, полягає у тому, що вони покликані сприяти розробці стратегії соціально-економічного та фінансового розвитку суспільства. Практика відмови від ринкових механізмів, впровадження командно-адміністративних методів управління економікою на рубежі 1920-1930-х рр. призвела до великих соціальних потрясінь у країні, втрати демократії, ескалації репресій і насильства в усіх сферах суспільного життя. Одне з актуальних завдань дослідження фінансово-економічних змін в УСРР 1920-х рр. полягає в тому, щоб критично переосмислити масив джерел, показати наукові концепції, думки, окремі погляди, які сприяють нагромадженню історичних знань, і, водночас, дати оцінку публікаціям емоційного характеру, які не відповідають сучасному стану історіографічної теорії і практики.

1920-ті рр. під кутом зору історичної спадщини непу характеризуються різноманітністю позицій і концепцій. Навіть у правлячій комуністичній партії існували неоднозначні, часом суперечливі погляди на причини запровадження, сутність і перспективи непу, місце і роль грошової системи, ринку товарів і послуг, промислових об'єднань і ринкових механізмів, які знайшли висвітлення у партійній літературі, виступах і працях більшовицьких лідерів, вчених-економістів, регіональних і місцевих партійних і державних працівників.

У 1920-ті рр. сформувався великий комплекс літератури з даної проблематики. Вона, насамперед, пов'язана з наявністю двох основних напрямів, які визначали глибокий вододіл як у формуванні, так і у сприйнятті непу. Перший напрям – марксистський – репрезентували переважно державні, партійні та господарські працівники, а також вчені-марксистки, лави яких постійно поповнювалися протягом 1920-х рр. І хоча цей напрямок не був однорідним, однак характеризувався в оцінках і розумінні непу соціалістичною спрямованістю. Другий напрям – немарксистський – репрезентували діячі опозиційних більшовизму суспільно-політичних сил, деякі українські емігрантські кола і професійні вчені-економісти, які аналізували неп під кутом зору новітніх досягнень світової політико-економічної теорії. За визнанням сучасних дослідників, ці вчені уособлювали науковий напрям економічної думки 1920-х рр. [29, с. 60-61; 31].

Розробка і впровадження непу пов'язувалися в радянській історіографії передусім з ім'ям і державною діяльністю В.І. Леніна. Радянські історики називали його творцем цієї політики [1]. І дійсно, звернення до ленінських праць переконує, що їх автор сформулював визначальні оцінки щодо причин введення, суті, мети, значення і перспектив непу. Проблеми непу зайняли центральне місце у доповідях, виступах і працях В.І. Леніна 1921 – 1923 рр., у партійних і урядових документах, розроблених за його безпосередньою участю. За підрахунками деяких дослідників, розробці та здійсненню непу В.І. Ленін присвятив понад 200 праць і виступів [32, с. 9]. Разом з тим, не можна сприймати як науково обґрунтований висновок радянської історіографії про те, що В.І. Ленін заклав усі наріжні камені нової економічної політики, а інші діячі правлячої партії (за виключенням так званих

«опозиціонерів») лише опановували, пропагували та конкретизували ленінські ідеї непу. Такий висновок обумовлювався ідеалізацією ленінського вчення.

Неупереджений аналіз суспільно-політичної літератури 1920-х рр., на сторінках якої публікувалися виступи, промови, статті більшовицьких лідерів, а також відомих представників партійно-радянського та господарського апарату України, свідчить, що марксистський табір не був суцільно однорідним. У його середовищі існували течії, які мали відмінності щодо розуміння причин, суті, змісту та перспектив непу. Більше того, окремі пропозиції щодо тих чи інших елементів майбутньої нової економічної політики вносилися ще до В.І. Леніна. Не йому, зокрема, належить і «пальма першості» у відкритті ідеї продподатку, сформульованій у своєрідному заклик «переглянути відносини з селянами» 4 лютого 1921 р. на Московській конференції металістів [25, с. 298]. Остання, як відомо, по доповіді В.І. Леніна ухвалила резолюцію, в якій вимагалось замінити продрозкладку натуральним податком. Сам В.І. Ленін відкрито запропонував задовольнити бажання селян про заміну розкладки хлібним податком, зменшити розмір податку, порівняно з торішньою розкладкою, і дозволити використання селянами лишків продукції після сплати податку у місцевому господарському обороті (праця «Попередній чорновий начерк тез відносно селян») [22, с. 320].

Прагматичні пропозиції про відміну продрозкладки та перехід до продподатку в тій чи іншій формі містилися, наприклад, в економічних програмах меншовиків та есерів 1918-1921 рр., висловлювалися представниками Української комуністичної партії, працівниками на місцях [6, с. 21-22]. Ще в лютому 1920 р. Л.Д. Троцький подав до ЦК РКП(б) проект заміни продрозкладки хлібним податком і введення товарообміну. Але проти цього на початку 1920 р. рішуче виступив В.І. Ленін, а сама пропозиція була відхилена на засіданні ЦК РКП(б) [37, с. 440-441, 581].

Аналіз змісту більшовицької суспільно-політичної літератури 1920-х рр. свідчить, що в правлячій комуністичній партії існував певний плюралізм в оцінках товарно-грошової системи і непу в цілому. У новітніх історичних працях українських і російських дослідників уже зроблені перші спроби неупереджено висвітлити окремі теоретичні течії, які виникли у партії на основі осмислення непівської реальності [30, с. 10-13; 11, с. 12-32, 135-155]. Враховуючи це, доцільно проаналізувати відображення цих течій у більшовицькій літературі, показати, як у ній висвітлювалися різні підходи до причин введення, суті та перспектив непу.

Первісна оцінка непу була пов'язана з труднощами виходу країни із кризи 1921 р. На X з'їзді РКП(б) Д. Б. Рязанов найбільш чітко висловив ставлення переважної більшості комуністів до запропонованого В.І. Леніним заходу заміни продрозкладки натуральним податком як до «селянського Бресту» [4]. При такому підході причини ліквідації продрозкладки вбачалися лише в політичних труднощах, з якими зіткнулася радянська влада, у незадоволенні селян здійснюваною більшовиками політикою, в умовах затримки міжнародної пролетарської революції. Отже, спочатку неп розглядався як вимушене антикризове явище. Сам В.І. Ленін розцінював заміну розкладки податком як примирення з селянством і найважливіший захід, спрямований на подолання економічної кризи [17]. Перед делегатами X з'їзду РКП(б) найголовніше в ідеї продподатку він визначив такими словами: «Перевести розкладку на податок, щоб дрібний господар міг краще розрахувати своє виробництво і відповідно до податку встановлювати розмір свого виробництва» [16, с. 26]. Заміну розкладки податком В.І. Ленін розглядав як найважливіший засіб підняття продуктивності селянських господарств, поліпшення матеріального становища селян, як ключ до відновлення промисловості і транспорту, покращення становища робітничого класу [24, с. 199-200]. Проте на час роботи X з'їзду РКП(б) вождь пролетаріату ще не був переконаний у необхідності відродження ринкових відносин між містом і селом, залишаючись відданим комуністичній системі виробництва та розподілу народногосподарської продукції. Тому, не вдаючись у деталі, В.І. Ленін залишив в остаточному варіанті постанови X з'їзду про натуральний продовольчий податок коротке і туманне формулювання про те, що селяни мають право використовувати лишки своєї продукції лише «у місцевому господарському обороті».

Розуміння непу, як нетривалого перепочинку перед комуністичним наступом, поділяла

значна частина партійних і державних діячів України, а також окремі економісти-марксистів. Показовою у цьому плані є оцінка непу, зроблена тогочасним наркомом землеробства УСРР Д. Мануїльським, який зазначав, що «політика угоди з селянством є внутрішній Брест, який дозволяє нам відтягнути час, щоб дочекатися допомоги західноєвропейських робітників», а перехід до непу є «відступом від чисто класової пролетарської політики» [5]. Партійні функціонери в Україні були переконані, що відновлення, хоч і часткове, «приватновласницьких відносин» є вимушеним. Воно здійснювалося, як зазначав Д. Лебідь, «ради головної мети – підняття економіки», але, «безсумнівно, далеко не відрізняється чистотою комуністичних принципів» [15, с. 3, 37]. При цьому автор визнавав необхідність оволодіння новими формами з метою регулювання економіки та підпорядкування приватного виробництва та ринку [15, с. 43].

Надзвичайною руйнацією життєвих ресурсів країни, значним падінням товарності сільського господарства, а також необхідністю зміцнити союз робітників і селян пояснював необхідність непу І. Дашковський [3]. Ця ж думка була закріплена в нарисах з історії ВКП(б) М.М. Попова, що вийшли друком у 1926 р. [33, с. 266, 268] Отже, більшість авторів центр ваги у визначенні причин непу переносили на голод, неврожай, незадоволення селян продрозкладкою, яке вилилось у заклоти [12, с. 305].

Оцінку непу як політики, несумісної з комуністичними принципами, в момент її запровадження поділяла більшість партійних функціонерів України. У цьому переконує низка партійних документів і рішень, які були опубліковані на сторінках комуністичних видань. Так, зокрема, ще до прийняття продподатку газета «Комуніст» подала тези ЦК КП(б)У до X з'їзду РКП(б). У них пропонувалося довести до кінця процес зосередження в руках держави засобів і знарядь виробництва, проголошувався курс на натуралізацію заробітної плати та масові мобілізації робітників і службовців по трудовій повинності [7]. При обговоренні 27 лютого 1921 р. на пленумі ЦК КП(б)У за участю секретарів губкомів партії і голів губвиконкомів «Проекту постанови ЦК про заміну розкладки натуральним податком» була ухвалена досить складна постанова, яка складалася з таких основних положень: вважати заміну продрозкладки податком у всеросійському масштабі недоцільною; стосовно України визнати проведення проекту неприйнятним; у випадку здійснення проекту з РСФРР застосувати його і в Україні [11, с. 17]. Зміст цієї постанови можна пояснити лише суперечністю, яка обумовлювалася несприйняттям партфункціонерами України продподатку і їхньою партійною дисципліною, прагненням не виступати відкрито проти нової лінії, яка появлялася в політиці ЦК РКП(б).

У своїх спогадах відомий меншовицький діяч і публіцист М.В. Вольський, який у роки непу працював у ВРНГ, писав, що опір цій політиці, панічний страх перед нею «жив не десь біля партії, а в партії самій і в самих її вищих сферах» [2, с. 69]. Показовою у цьому плані є оцінка непу Є. Преображенським, який з ультраревольюційних позицій критикував новий курс як «політику, що означає свободу збагачення, накопичення та використання найманої праці і нічого більше» [34, с. 203]. Відданість марксистській схемі соціалізму, заснованій на безпосередньому продуктообміні між містом і селом, без ринку і грошей, демонстрували у своїх виступах і працях під час переходу до непу Д. Рязанов, Л. Кріцман, Ю. Ларін та ін. Вони стверджували, що соціалістичне господарство – це господарство натуральне [10, с. 27; 13, с. 31], що ринок для комуністів – неминуче зло [14, с. 150], що нову економічну політику варто розглядати як поразку, як поступку, але не як нове радісне завоювання.

У 1922 р. опубліковано статтю І.Є. Славіна, яку можна віднести до однієї з перших спроб науковців-марксистів осмислити проблеми непу. Визнаючи економічну необхідність і політичне, з погляду більшовиків, значення непу, автор поділяв страх переважної більшості комуністів перед капіталізмом і визначав непівські господарські засоби як такі, що «повернули нас до жовтневих подій». Він прагнув розвінчати надії меншовиків і «зміновіхівців» на неп, пов'язані з відродженням капіталістичних відносин [36, с. 11, 12-16].

Оцінка непу, як політики, несумісної з соціалізмом, здійснювалася більшовиками України не лише під кутом зору виробничих відносин, а й з ідеологічних позицій. Так В. Рожицин зазначав, що неп може змінити ідеологічну ситуацію в країні, так як відроджує і

посилує дрібнобуржуазну ідеологію [35, с. 199-200].

Отже, спочатку, як свідчить більшовицька література, неп сприймався як тимчасовий відступ на шляху до соціалізму, розумівся як тактичний маневр, тимчасова поступка капіталістичним елементам села та міста, без чого важко буде обійтися протягом досить короткого проміжку часу.

Дуже швидко від згаданої оцінки непу значна частина комуністів відмовилася, про що свідчать виступи більшовицьких керівників, офіційні партійні документи, опубліковані у першій половині 1920-х рр. У комуністичній партії запанував погляд на неп «євроромантиків». Автором «євроромантичного» обґрунтування причин, суті та перспектив непу з самого початку його запровадження був В.І.Ленін.

«Євроромантики» вбачали причини непу у відсталості Росії [21, с. 471] і затримці міжнародної революції. На X з'їзді РКП(б) В.І. Ленін зазначав, що тільки у країнах розвинутого капіталізму можливий безпосередній перехід до соціалізму. Оскільки Росія до таких країн не відносилася, соціалістична революція могла мати в ній остаточний успіх лише за двох умов: підтримки її соціалістичною революцією в одній або кількох передових країнах і укладення угоди між пролетаріатом і більшістю селянського населення. У своїх промовах 1921 р. В.І. Ленін неодноразово підкреслював, що надії на світову революцію не справдилися. На IV конгресі Комінтерну в липні 1921 р. він заявив: «З першого погляду ясно, що в інших капіталістичних країнах, після укладення миру, який би поганий він не був, викликати революцію не вдалося» [28, с. 34-35]. На IX Всеросійському з'їзді рад вождь світового пролетаріату висловився ще рішучіше: «Виявилось, що на цю пряму дорогу, яка тільки одна справді вивела нас з імперіалістичних зв'язків, з імперіалістичних злочинів та імперіалістичної війни, що продовжує загрожувати всьому іншому світові, виявилось, що принаймні так швидко, як ми розраховували, на цю дорогу іншим народам ступити не вдалося» [18, с. 280].

Таким чином, розрахунок на те, що перемога соціалістичної революції у розвинутих країнах дозволить російським комуністам «викачувати» з цих країн промислову продукцію, що експропріація буржуазії у високорозвинених країнах дасть достатні ресурси для задоволення споживчих і виробничих потреб селянства Росії, виявився помилковим. Якраз втрата цієї перспективи примусила В.І. Леніна по-новому поставити питання про взаємовідносини між містом і селом. Тільки угода з селянством, за В.І. Леніним, могла врятувати соціалістичну революцію в Росії, доки не настала революція в інших країнах. Цей висновок вимагав перегляду всієї стратегії подальших перетворень, що і започаткував В.І. Ленін на X з'їзді РКП(б), який ухвалив рішення про запровадження продподатку. В.І. Ленін виходив на визначення нового курсу, названого у травні 1921 р. на Всеросійській партійній конференції новою економічною політикою.

Варто відзначити, що в післяленінській радянській історіографії прямий зв'язок між концепцією світової революції і планами більшовиків у галузі економічного будівництва не прослідковується, що пояснюється самою затримкою світової революції і нереалізованістю теоретичних прогнозів комуністів. Коли ж у середині 1920-х рр. офіційно визнаною стала висунута керівництвом РКП(б) на чолі зі Й.Сталіним концепція «соціалізму в одній країні», тоді висловлювання В. І. Леніна, які прямо їй суперечили, державні ідеологи намагалися приховати [20, с. 51; 11, с. 27-28]. Цей факт ще раз переконує, що здійснюване на сучасному етапі переосмислення ленінської спадщини про неп вимагає не лише свого продовження, а й ретельної перевірки достовірності самих положень, які містяться у виданнях творів В.І. Леніна.

Стенограма X з'їзду РКП(б), резолюції Всеукраїнської партійної наради (травень 1921 р.), опубліковані виступи керівників партії і держави, інша більшовицька література першої половини 1920-х рр. переконують, що визначені В. І. Леніним причини непу почали розділяти й інші лідери комуністів, у тому числі і в Україні. Так, Л. Б. Каменев у своїй доповіді на X з'їзді партії відверто звертався до делегатів партійного форуму: «Чи ставив хто-небудь коли-небудь з відповідальних комуністів перед собою завдання – створити господарство соціалістичної Росії, не спираючись на все світове господарство в цілому, на його техніку, на його винаходи, на його сировину, на сировину всього світового господарства? Ні, це завдання

так поставлено бути не може» [4, с. 462]. Далі він констатував, що світова революція не йде так швидко, як це було б бажано, тому доведеться мати справу з чужоземним капіталом і платити йому за відсталість Росії, за запізнення із взяттям влади пролетаріями у передових країнах. «Ми переконані, – заявляв Л.Б. Каменєв, – що чужоземний капітал, який повинен працювати на тих умовах, які ми пропонуємо, несвідомо для себе буде рити собі могилу» [4, с. 463].

Л.Д. Троцький також неодноразово визнавав у своїх промовах, що історичний поворот на X з'їзді РКП(б) відбувся «внаслідок повільного темпу світової революції» і відсутності прямої та безпосередньої допомоги від пролетаріату держав більшої економічної потужності [11, с. 31]. Зникнення перспективи «на світову революцію» і відсутністю достатньої підтримки революційного руху західноєвропейським пролетаріатом визначалися причини запровадження непу в матеріалах та резолюції «Економічна політика найближчого періоду (у зв'язку з постановами X з'їзду РКП)» Всеукраїнської наради КП(б)У, що відбулася у травні 1921 р. [8, с. 138-139] Таке ж пояснення необхідності переходу до непу давав марксист М. Яворський у своїй статті, присвяченій історії КП(б)У. «...Віддалення подій на близькість революції на Заході, – писав він, – необхідність підняття розхитаного господарства примушували КПУ в її капіталістичному оточенні піти на деякі поступки в попередній тактиці на користь дрібного підприємця, змушували використовувати можливість міжнародних господарських відносин і засвоїти капіталістичні способи на основі державного капіталізму, як неминучого етапу при переході селянської, переважно, країни до соціалістичного укладу. Звідси з'явилася нова економічна політика...» [38, с. 126-127].

Таким чином, неп, за «євроромантиками», став, насамперед, результатом тимчасової затримки світової революції і наявності «капіталістичного оточення», на яке не розраховували раніше більшовики. Нова економічна політика означала припинення безпосереднього переходу до комунізму в країні з переважно селянським населенням. Цей висновок прямо і чітко сформульований у резолюції Всеукраїнської партійної наради. «Перед пролетарською партією стояла двоякого роду можливість, – вказувалося в цій резолюції, – або, не чекаючи допомоги західноєвропейського пролетаріату, в обстановці тимчасової міжнародної ізоляваності російської революції, піти на відкриту громадянську війну з масою селянства і покласти весь тягар російської революції на плечі кількісно ослабленого, фізично виснаженого, знекровленого трирічною війною російського пролетаріату, або, пішовши на економічні поступки селянству, зміцнити шляхом угоди з ним соціальну базу радянської влади і революції» [8, с. 134].

Суть непу «євроромантики» вбачали у досягненні угоди з селянством. Перспективи цієї політики вони пов'язували з її ліквідацією внаслідок перемоги світової революції, оскільки не визнавали можливості побудови соціалізму в одній країні. Західні дослідники, неупереджено аналізуючи більшовицьку історію, зазначали, що до смерті В. І. Леніна теорія революції в одній країні не виникала в жодного більшовицького керівника [9, с. 27]. Аналіз змісту ленінських праць, виступів інших керівників партії показує, що, запроваджуючи замість «воєнного комунізму» неп, вони аж ніяк не розглядали нові заходи як відречення від комуністичної доктрини, або як перегляд партійної програми. На їхню думку, неп означав лише тимчасову зупинку на шляху комуністичного будівництва, припинення на певний період процесу запровадження комуністичного виробництва. Сам В. І. Ленін зазначав, що в разі здійснення переможної революції в Європі «ми змінимо політику в тому розумінні, що скажемо: нічого не брати податком, а все товарообміном» [19, с. 311], а вже 20 листопада 1922 р. він проголошував: «З Росії непівської буде Росія соціалістична» [26, с. 295].

Стає зрозумілим, що неп і соціалізм були для В.І. Леніна явищем несумісним, неп сприймався лише як інструмент соціалістичного будівництва. Під кутом зору більшовицької тактики неп передбачав тимчасовий відступ від попереднього комуністичного штурму, але забезпечував перегрупування сил більшовиків і підготовку наступу на капіталістичні елементи. У виступі на IV конгресі Комінтерну вождь більшовиків характеризував неп як обхідний маневр: через державний капіталізм до соціалістичного виробництва. Він визнавав легітимність непу лише в рамках державного капіталізму радянського зразку. «Свобода торгівлі, – писав він, – означає свободу капіталізму, але разом з тим нову його форму. Це значить, що ми, до певної

міри, заново створюємо капіталізм. Ми робимо це цілком відкрито. Це – державний капіталізм. Але державний капіталізм у суспільстві, в якому влада належить капіталові, і державний капіталізм у пролетарській державі – це два різні поняття» [28, с. 45]. Державний капіталізм – це капіталізм обмежений певними рамками, але він, на думку В. І. Леніна, необхідний, бо має задовольнити потреби селянства, якщо держава зробити це тимчасово нездатна [28, с. 80].

У зв'язку з цим, наприкінці 1922 р. В. І. Ленін розставив свої акценти в інтерпретації нової економічної політики, подавши таку її характеристику: «Справжня суть нової економічної політики полягає в тому, що пролетарська держава: по-перше, дозволила свободу торгівлі для дрібних виробників і, по-друге, в тому, що до засобів виробництва для великого капіталу пролетарська держава застосовує цілий ряд принципів того, що в капіталістичній економіці називається «державним капіталізмом» [28, с. 253]. Все, що породжувалося в умовах ринку поза рамками держави, наперед розглядалося як потенційний злочин. «... Ні до чого не придатними комуністами треба визнавати тих комуністів, – писав В.І. Ленін, – які не зрозуміли свого завдання обмежити, приборкати, контролювати, ловити на місці злочину, карати відчутно всякий капіталізм, що виходить за рамки державного капіталізму» [23, с. 381]. Так званий «державний капіталізм», за В. І. Леніном, означав не більше як запозичення державою властивих ринковій економіці методів і форм господарювання. Необхідність у них відпаде після того, як у країні буде створено адекватний комуністичному розподілу економічний фундамент; лише тоді комуністична партія зможе повернутися до не опосередкованого товарно-грошовими відносинами, комуністичного будівництва.

Отже, основною характерною рисою ленінського непу стала прив'язка до проблеми забезпечення економічної раціональності при збереженні яскраво вираженої загальної неринкової спрямованості. Відновлення товарно-грошових відносин і ринку, визнання доцільності поширення їх на сферу державної промисловості (комерційний розрахунок), допущення співіснування різних форм власності та інші заходи, які обумовили принципову відмінність нової економічної політики від попередньої, принципових змін у теоретичні уявлення В.І. Леніна про соціалізм не внесли.

Не випадково з самого початку запровадження непу В.І. Ленін акцентував увагу на необхідності посилення планових засад і «командних висот» в економіці, оволодінні державою ринком, торгівлею, фінансово-кредитними підйомами і багато зусиль докладав до створення єдиної централізованої планової системи управління господарством, підкреслюючи, що нова економічна політика не змінює єдиного державного плану й не виходить за його межі, а змінює підхід до його здійснення. Форми та методи господарства в період непу В.І. Ленін оцінював або як «економічно перехідні», або як «значною мірою капіталістичні». На його думку, неп – це ще не адекватна соціалізму система господарювання, а система таких форм, через використання яких можна буде підготувати поступовий і послідовний перехід до специфічно соціалістичного господарства [27].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку історичної науки існує необхідність продовження всебічного вивчення на основі фронтального аналізу всього масиву наявних праць, виступів партійних функціонерів у 1920-ті рр. тих течій, які існували в більшовицькій партії і мали відмінності в оцінці причин, суті та перспектив непу. Стосовно України це вимагає наукового звернення до змісту і еволюції поглядів на неп місцевих партійно-радянських працівників. До речі, цей аспект, включаючи як верхній ешелон КП(б)У, так і партійні низи, практично ще не досліджувався у вітчизняній історіографії, що не дозволяє повноцінно розкрити особливості та суперечності сприйняття і розуміння непу більшовиками України. Заполітизовані й заідеологізовані оцінки радянської історіографії непівської позиції українського керівництва чи окремих його представників явно застаріли і вимагають свого перегляду на основі виваженого аналізу всього комплексу наявних документів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Берхин И.Б. Некоторые вопросы историографии новой экономической политики в СССР / И.Б. Берхин // Вопросы истории. – 1961. – №3. – С. 28-44.

2. Валентинов Н. Новая экономическая политика и кризис партии после смерти Ленина: Годы работы в ВСНХ во время НЭП / Н. Валентинов // Воспоминания. – М.: Современник, 1991.
3. Дашковский И. От Октября до нэпа / И. Дашковский // Октябрьская революция (Первое пятилетие). – Х., 1922. – С. 41-47.
4. Десятый съезд РКП/б/. 8-16 марта 1921 г. Стенограф. отчёт. – М., 1921. – С. 468-469.
5. Квириг Э. На переломе (О кризисе нашей революции) / Э. Квириг // Донецкий коммунист. – 1921. – №2. – С. 3-6.
6. Колесник В. Запровадження продподатку в Україні / В. Колесник, І. Каспрук // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. – Вип. 4. – К., 1998.
7. Коммунист. – 1921. – 15 февраля.
8. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів і конференцій. 1918-1956 / Інститут історії партії ЦК КП України – філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПКР. – К.: Політвидав УРСР, 1958. – 704 с.
9. Конт Ф. Революция и дипломатия / Ф. Конт. – М., 1991.
10. Крицман Л. Экономическая политика и плановое распределение / Л. Крицман. – М., 1922.
11. Кульчицький С.В. УСРР в добу нової економічної політики (1921-1928 рр.): Спроба побудови концептуальних засад реальної історії / С.В. Кульчицький; НАН України, Інститут історії України. – К., 1995. – 204 с. – (Історичні зошити).
12. Кураев В. От войны к миру / В. Кураев // Красная новь. – 1921. – №3. – С. 305.
13. Ларин Ю. Итоги, пути, выводы новой экономической политики / Ю. Ларин. – М.: Московский рабочий, 1923.
14. Ларин Ю. О пределах приспособляемости нашей экономической политики / Ю. Ларин // Красная новь. – 1921. – № 4.
15. Лебедь Д. На повороте / Д. Лебедь. – Х.: Всеукраинское государственное издательство, 1921.
16. Ленін В.І. Х з'їзд РКП/б/. 8-16 березня 1921 р. Звіт про політичну діяльність ЦК РКП/б/ 8 березня / В.І. Ленін // Повне зібрання творів. – Т. 43.
17. Ленін В.І. Наказ від РПО (Ради праці і оборони) місцевим радянським установам / В.І. Ленін // Повне зібрання творів. – Т. 43. – С. 245-269.
18. Ленін В.І. ІХ Всеросійський з'їзд Рад. 23-28 грудня 1921 р. Про внутрішню і зовнішню політику республіки. Звіт ВЦВК і РНК 23 грудня 1921 р. / В.І. Ленін // Повне зібрання творів. – Т. 44.
19. Ленін В.І. Х Всеросійська конференція РКП/б/ 26-28 травня 1921 р. Виступ під час обговорення проекту резолюції з питань нової економічної політики 28 травня / В.І. Ленін // Повне зібрання творів. – Т. 43.
20. Ленін В.І. Х з'їзд РКП/б/ 8-16 березня 1921 р. Доповідь про заміну розверстки натуральним податком 15 березня / В.І. Ленін // Повне зібрання творів. – Т. 43.
21. Ленін В.І. План доповіді про внутрішню і зовнішню політику на ІХ Всеросійському з'їзді Рад / В.І. Ленін // Повне зібрання творів. – Т. 44.
22. Ленін В.І. Попередній чорновий начерк тез відносно селян / В.І. Ленін // Повне зібрання творів. – Т. 42.
23. Ленін В.І. Про завдання Наркомюсту в умовах нової економічної політики. Лист Д.І. Курському / В.І. Ленін // Повне зібрання творів. – Т. 44.
24. Ленін В.І. Про продовольчий податок (Значення нової політики і її умови) / В.І. Ленін // Повне зібрання творів. – Т.43. – С. 199-200.
25. Ленін В.І. Промова на Московській широкій конференції металістів 4 лютого 1921 р. / В.І. Ленін // Повне зібрання творів. – Т.42.
26. Ленін В.І. Промова на пленумі Московської ради 20 листопада 1922 р. / В.І. Ленін // Повне зібрання творів. – Т. 45.
27. Ленін В.І. П'ять років російської революції і перспективи світової революції. Доповідь на ІV конгресі Комінтерну 13 листопада / В.І. Ленін // Повне зібрання творів. – Т. 45. – С. 267-270.

28. Ленін В.І. Третій конгрес Комуністичного Інтернаціоналу 22 червня – 12 липня 1921 р. Тези доповіді про тактику РКП / В.І. Ленін // Повне зібрання творів. – Т. 44.
29. Лортикян Э.Л. Украинские экономисты первой трети 20 столетия: Очерки истории экономической науки и экономического образования / Э.Л. Лортикян. –Х.: 1995.
30. Малыхин К.Г. Новая экономическая политика в общественно-политической литературе 20-х годов: автореф. дисс. ...канд. ист. наук: 07.00.01/ К.Г. Малыхин. – Ростов-на-Дону, 1992. – 20 с.
31. Маневич В. История развития советской экономической мысли в 20-х годах: основы концепции / В. Маневич // Вопросы экономики. – 1989. – № 10. – С. 46-56.
32. Осколкова Э.Д. Проблемы методологии и историографии ленинской концепции напa / Э.Д. Осколкова. – Ростов: Изд-во Ростовского гос. ун-та, 1981. – 192 с.
33. Попов П.Н. Очерки истории Всесоюзной Коммунистической партии (большевиков) // П.Н. Попов. – М., 1926.
34. Преображенский Е. Перспективы новой экономической политики / Е. Преображенский // Красная новь. – 1921. – № 3.
35. Рожицын Н.В. Крушение мелкобуржуазной идеологии / Н.В. Рожицын // Октябрьская революция (Первое пятилетие). – Х., 1922. – С. 199-200.
36. Славин И.Е. Пять лет Октябрьской революции / И.Е. Славин // 5-я годовщина Октябрьской революции. 1917 – октябрь 1922. – Екатеринбург, 1922.
37. Троцкий Л. Моя жизнь. Опыт автобиографии / Л. Троцкий. – М.: Панорама, 1991.
38. Яворский М. К истории КП/б/У / М. Яворский // Октябрьская революция (Первое пятилетие). – Х., 1922. – С. 126-127.

Лазур М. Оценка В.И. Лениным и его соратниками политики нэпа.

В статье осуществлена попытка анализа и переосмысления главных подходов В.И. Ленина и его единомышленников относительно нэпа; в частности, рассмотрены взгляды «евроромантиков» на необходимость введения в начале 1920-х гг. в стране новой экономической политики.

Ключевые слова: *новая экономическая политика, В.И. Ленин, «евроромантики», марксистское направление, натуральный продовольственный налог, крестьянство, социалистическая революция.*

Lazur M. V.I. Lenin's and his supporters' assesment of new economical politics.

In the article the attempt of analysis and reconsideration of V.I. Lenin's and his supporters' basic approaches of the NEP was made, in particular, the opinions of «euro romantics» to the need of implementation of new economical politics in the early 1920s have been considered.

Key words: *new economic politics, V.I. Lenin, «euro romantics», Marxist direction, natural food tax, peasantry, Socialist Revolution.*

Одержано 01.10.2012